

בילעין – מקרה מבחן לחסינות תרבות האלימות והשקר של "כוחות הביטחון"

גבי לסקי¹

בחינה של הפעולות לאכיפת החוק על אנשי "כוחות הביטחון" (צה"ל, משמר הגבול, המשטרה, השב"כ), אשר ביצעו עבירות של אלימות או מסרו דיווחי שקר בעת ביצוע תפקידם, מלמדת כי בישראל קיימת תפיסה כללית של סלחנות ממסדית, המעניקה חסינות דה-פאקטו לעבריינים במדים.

חלק מהדוגמאות לאותה סלחנות בוטות במיוחד, כמו האירועים בפרשת קו 300. באוגוסט 1986 החליט נשיא המדינה אז, חיים הרצוג, להעניק חנינה לבכירים בשב"כ שהיו מעורבים בהריגת שני פלסטינים שנתפסו חיים כשהיו חלק מחוליה שהשתלטה על אוטובוס אגד. החנינה ניתנה לבכירי השב"כ טרם הוגש נגדם כתב אישום ולפני שהורשעו בדין. גם ההחלטה של מח"ש בחודש ספטמבר האחרון, שלא להעמיד לדין איש מהשוטרים שהיו מעורבים בהריגת 12 פלסטינים אזרחי ישראלים ותושב פלסטיני אחד באוקטובר 2000, היא חלק מאותה גישה².

יש דוגמאות רבות נוספות, אם כי בוטות פחות, לחסינות מפני העמדה לדין שניתנת לעבריינים במדים. אחת מהן נוגעת לאירועים המתרחשים בכפר הפלסטיני בילעין מראשית השנה. תיאור מפורט של האירועים בבילעין ושל תוצאותיהם יובא להלן, כדי להבהיר כיצד באה לביטוי הסלחנות הממסדית כלפי עבירות של אנשי "כוחות הביטחון".

בילעין כמקרה מבחן

המקרה של בילעין מעניין לבחינה מפורטת מכמה סיבות. ראשית, בניגוד לחקירות השב"כ המבוצעות במתקנים מרוחקים ומבודדים, בבילעין העבירות לכאורה של "כוחות הביטחון" נעשות בגלוי, לעין כל. מסיבה זו מתאפשר תיעוד נרחב, באמצעות מצלמות וידיאו, של אותן עבירות. בנוסף, האלימות של אנשי "כוחות הביטחון" כלפי המפגינים בבילעין וניסיונותיהם לטייח את מעשיהם ולהסתירם אינם בגדר אירוע בודד וחד פעמי. הם חוזרים ונשנים באופן עקבי במשך תקופה ארוכה. יתרה מזו, מכיוון שבהזדמנויות רבות מפגינים ישראלים ופלסטינים נעצרים בהפגנות בבילעין, רשויות אכיפת החוק - המשטרה, מצ"ח ובתי המשפט השונים - מקבלות מהמפגינים, חומר מרשיע נגד המעורבים באלימות מופרזת. מהצד השני, אותן רשויות שומעות עדויות שקר של לובשי המדים זמן קצר מאוד אחרי ביצוע העבירות, לפעמים אפילו שעות ספורות אחרי שהאירועים מסתיימים.

¹ עורכת דין ופעילת זכויות אדם, היועצת המשפטית של הוועד הציבורי נגד עינויים.

² ר' "יועדת החקירה הממלכתית לביורר התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים באוקטובר 2000",

http://elyon1.court.gov.il/heb/veadot/or/inside_index.htm

מבדיקה מקיפה, לאורך זמן, של אופן אכיפת החוק על שוטרי מג"ב וחיילים המעורבים בעבירות הקשורות להפגנות בבילעין (או העדרה), אפשר ללמוד פרק נוסף בתולדות חסינותם של לובשי המדים.

ההפגנות בבילעין

בילעין הוא כפר פלסטיני קטן בנפת רמאללה, כחמישה קילומטרים ממזרח לקו הירוק. בכפר מתגוררים כ-1,700 תושבים, המתפרנסים בעיקר מחקלאות ומעבודות מזדמנות. במרחק קצר מאדמות הכפר הקימה מדינת ישראל את ההתנחלויות קרית ספר ומתתיהו, שבהן מורגשת לאחרונה תנופת בנייה מסיבית וממומשות תוכניות להרחבת שכונות. בילעין, לעומת זאת, סובל ממצוקת שטחים, בעיקר מאז החלה בנייתה של חומת הפרדה בסמוך אליו. התוואי הנוכחי של החומה גוזל מהכפר כ-50% מאדמותיו, שהן כ-70% מהאדמות החקלאיות שלו.

ב-20 בפברואר השנה החלו עבודות התשתית לבניית חומת הפרדה בשטחי בילעין. מאז מתקיימות בכפר הקטן הפגנות בלתי אלימות נגד החומה כמעט מדי יום שישי, והוא נהפך לסמל המאבק הלא אליים נגד הגדר. במאבק זה משתפים פעולה תושבי הכפר, פעילים ישראלים ופעילים בינלאומיים.

האירועים בבילעין בימי שישי מתרחשים במתכונת קבועה כמעט, שהפכה אותם לריטואל שצעדיו ידועים מראש: המפגינים יוצאים ממרכז הכפר לכיוון תוואי החומה, כשבדיהם שלטים נגד בנייתה. על השביל המוביל אל החומה ואל האדמות החקלאיות של הכפר מתייצבים חיילים ו/או שוטרי מג"ב, העוצרים את הצועדים בטענה שהם נכנסים לשטח צבאי סגור, שעליו מכריזו צו שמוציא המפקד הצבאי באזור מדי יום שישי. בדרך כלל המפגינים נעמדים או מתיישבים במקום. לאחר זמן מה, ללא אזהרה מוקדמת, החיילים או שוטרי מג"ב מתחילים לעשות שימוש באמצעים לפיזור הפגנות, כדי לגרום למפגינים לעזוב את המקום. הם זורקים רימוני עשן ורימוני הלם אל עבר המפגינים ואף יורים כדורי גומי (בכמה הזדמנויות גם נורו כדורים חיים). בשלב זה המפגינים מתחילים להתפזר והחיילים רודפים אחריהם ועוצרים אחדים מהם באופן אקראי, תוך שימוש מופרז ובלתי נחוץ בכוח ובאלימות. מעדויות המפגינים עצמם ומהחומר המצולם, עולה תמונה קשה של דיכוי הפגנות בלתי אלימות באמצעים פסולים ואלימים במיוחד.

באופן שכבר אינו מפתיע איש מהמפגינים, אבל אמור להדאיג כל אזרח, כל מפגין שנעצר בעת פיזור הפגנה ונפל קורבן לאלימות של אנשי "כוחות הביטחון", מוצא עצמו חשוד בתקיפת שוטר או בתקיפת עובד ציבור. חשדות אלה מתבססים על העדויות שמוסרים החיילים או שוטרי מג"ב לאנשי משטרה, המגיעים לכפר עם סיום האירועים.

מפגינים שנעצרו נלקחים לחקירה בתחנת המשטרה בגבעת זאב. בהזדמנויות רבות, מפגינים אחרים שהיו עדים לאלימות של "כוחות הביטחון" מגיעים למשטרה כשבדיהם קלטות וידאו, המפריכות את הטענות כאילו מפגין מסוים תקף שוטר או חייל ומוכיחות כי דווקא החיילים או שוטרי מג"ב היו אלה שתקפו את המפגין העצור. בחלק מהמקרים המפגין משוחרר בתנאים

מגבילים בתחנת המשטרה. בחלק אחר מהמקרים, למרות החומר שהמפגינים מציגים למשטרה, העצור אינו משוחרר. אם הוא ישראלי או פעיל בארגון בינלאומי, הוא מובא למחרת להארכת מעצר בבית המשפט. אם הוא פלסטיני, לרוב הוא מובא להארכת מעצר לאחר כמה ימים³.

בכמה מקרים כאלה שנדונו בבתי המשפט, מתחו השופטים ביקורת קשה על התנהגות אנשי "כוחות הביטחון". הביקורת התייחסה הן לשימוש באלימות מופרזת נגד מפגינים והן לעדויות שקר שמסרו אנשי "כוחות הביטחון", בניסיון להפליל את המפגינים המותקפים בתקיפה.

דוגמאות לתרבות האלימות והשקר

ב-17 ביוני השנה, בהפגנה בבילעין, נעצר ראיתב אבו-רחמה, תושב הכפר, מורה ופעיל שלום, על ידי שוטרי מג"ב. טרם מעצרו נפגע אבו-רחמה ברגלו מכדור ספוג (אחד האמצעים החדשים לפיזור הפגנות שמצויים בידי "כוחות הביטחון"). את הכדור ירה שוטר מג"ב, ואיל סבית. בדיון בבית המשפט הצבאי בבקשה לשחרר את אבו-רחמה ממעצרו, הציגה התביעה הצבאית לבית המשפט את העדות שסבית מסר לחוקר משטרה, שבה תיארה את נסיבות הירי אל עבר אבו-רחמה. "החלו הפרות סדר... הבחנתי במקומי שהזיז את התלתלית והחל ליידות אבנים... אני הבחנתי בו כאחד מאותם מידי אבנים... לאחר שיריתי לעברו של המקומי אשר נפגע, הוא נפל על הארץ". לעדותו של סבית התווספו בבית המשפט עדויות של שלושה שוטרי מג"ב אחרים, וביניהם הקמב"ץ וסגן מפקד הפלוגה, חסן מדאח.

השופט, סרן דניאל כפיר, צפה בסרט וידיאו שהציגה ההגנה, המתעד את פציעתו של אבו-רחמה ואת נסיבות מעצרו (הסרט הוצג למשטרה לפני ההחלטה לעצור את אבו-רחמה). אחרי שצפה בסרט קבע השופט: "המצאיאות, כפי שניתן לראות אותה בקלטת, שונה באופן תמוה, זאת בלשון המעטה, מעדויות עדי התביעה ועלה ממנה צורך לבחון את התנהלות הכוח הצבאי שנכח במקום ואת השימוש שעשה באירוע בכוח הניתן לו"⁴.

השופט סרן כפיר קבע עוד, כי לא זו בלבד שהנאשם "לא התנהג באלימות או יידה אבנים ולא היתה כל הצדקה לירי המכוון נגדו", אלא שבסרט לא נראים כלל יידווי אבנים לפני ההחלטה לירות כדורי ספוג וגז מדמיע. "הגעתי למסקנה כי לא היתה כל סיבה למעצרו של הנאשם, לא היתה כל סיבה לירי שפצע אותו ולמכות אותן קיבל מהחייל".

באותה הפגנה נעצר גם אחיו של ראיתב אבו-רחמה, עבאדללה, פעיל מרכזי בוועדה העממית בבילעין. עבאדללה אבו-רחמה נעצר בחשד לתקיפת שוטר, לאחר שמחה על התנהגות הכוחות בשטח, בשל השימוש הבלתי מוצדק שעשו שוטרי מג"ב באמצעים לפיזור הפגנות. גם מעצרו של עבאדללה אבו-רחמה תועד בסרט הווידיאו שהוגש לבית המשפט הצבאי. וכך קבע השופט סרן

³ לפי חוק המעצרים החל על ישראלים, יש להביא עצור לפני שופט בתוך 24 שעות. אולם לפי החוק הצבאי החל על תושב פלסטיני, ניתן להביא עצור פלסטיני לפני שופט צבאי עד לשמונה ימים מיום מעצרו.

⁴ החלטה מיום 27.06.05. תיק בימ"ש מס' 1885/05.

כפיר בעניין מעצרו של עבדאללה: "תפסו אותו מספר חיילים, הפילו אותו וחבטו בו במכותיהם עד שהאחרון התעלף למספר שניות והתקשה לקום."

לפי ידיעה שפורסמה בעיתון "הארץ"⁵, שוטר מג"ב שירה לעברו של אבו-רחמה, ואיל סבית, נחקר במח"ש והודה כי בדה גרסה שהפלילה את ראתב אבו-רחמה כדי להצדיק את הירי לעברו. אולם באותה ידיעה נאמר: "ממג"ב נמסר... כי סבית שוחרר בתום חקירתו במח"ש חזרה לפעילות מבצעית, אך 'פיקוד מג"ב רואה בחומרה סוג כזה של עבירה פלילית ולכן השוטר יועבר לצה"ל". לגבי מעצרו של עבדאללה אבו-רחמה, טענו במג"ב כי במח"ש נקבע שלא היה שימוש בכוח מעבר לסביר במהלך מעצרו."

ככל הידוע, לא הוגש כתב אישום כנגד ואיל סבית, לא בגין הירי הבלתי מוצדק נגד אבו-רחמה ולא בגין שיבוש הליכי חקירה, אף שהוא עצמו הודה בחקירתו במח"ש כי הפליל את אבו-רחמה ללא הצדקה.

במקרה אחר, בהפגנה בבילעין שהתקיימה ב-20 ביולי, נעצרו שני פעילים ישראלים על ידי שוטרי מג"ב בחשד שהשתתפו בהתקהלות אסורה, תקפו שוטר והפריעו לשוטר בשעת מילוי תפקידו. הקלטת שהביאו המפגינים לתחנת המשטרה לא שיכנעה את החוקרים כי השניים כלל לא תקפו שוטרים ולמחרת הובאו לפני סגן נשיא בית משפט השלום בירושלים, השופט יואל צור, להארכת מעצרים. לאחר שהשופט צור צפה בקלטת הווידאו המתעדת את האירוע, הוא מתח ביקורת חריפה על שוטרי מג"ב וקבע: "אמנם השוטרים שהיו מעורבים באירוע מפלילים את שני המשיבים, אך איני יכול להשתחרר מהרושם שעלה מהצגת הקלטת וממנה ניתן לראות בעליל שהיו אלה שוטרי מג"ב שהפעילו כוח נגד המשיבים"⁶. עוד קבע השופט: "במקרה שלפנינו יש ספקות של ממש באשר לעבירות שעניינן תקיפת שוטר והפרעה לשוטר, אך ברור הוא שמעצם הפעולות שבהן היו מעורבים המשיבים הרי שהם עברו עבירה של התקהלות אסורה". המפגינים שוחררו בערבות על ידי בית המשפט, אך למרות הביקורת הנוקבת של השופט צור, נגד השוטרים האלימים שלא דיברו אמת לא הוגשו עד כה כתבי אישום.

בהפגנה אחרת בבילעין, ב-2 בספטמבר, נעצר נמרוד רונן, פעיל ישראלי בן 19. בצילומים שבוצעו על ידי שלוש מצלמות וידיאו שונות, אשר הוצגו למשטרה, נראים חיילים תופסים את המפגין ומפילים אותו ארצה. אחד החיילים בועט במפגין בבטנו בכל כוחו, שוב ושוב. חייל אחר בועט בו בגבו. רונן מנסה לקום, צועק אל החייל שבוטט בו "משוגע", ושוב מופל ארצה. חלק מהחיילים מתנפלים עליו ואחד מהם חונק אותו. לאחר מכן הם גוררים אותו על הכביש. לפי עיתון "הארץ"⁷, בהודעה שפירסם דובר צה"ל נמסר כי: "חייל הותקף והוכה על ידי פעיל שמאל ישראלי. כתוצאה מכך נפצע החייל באופן קל. פעיל השמאל שהכה את החייל נעצר."

⁵ ראו מירון רפפורט ויהונתן ליס, "חקירת מח"ש נגד שוטר מג"ב: הודה שירה בפלשתינאי ללא הצדקה ובה עדות נגדו", הארץ, 12.07.05, ויהונתן ליס, "שופטים נגד מג"ב: שקרים וכוח מופרז מול מפגיני הגדר", הארץ, 28.07.05.

⁶ תיק בימ"ש שלום (י-ם) מ' 9874/05.

⁷ מירון רפפורט, "צה"ל חטף מכות רצח", הארץ, 09.09.05.

בעקבות עדויות השווא של החיילים, מחלקת תביעות הגדה המערבית (ש"י) התכוונה להגיש לבית המשפט כתב אישום ובקשה למעצר עד תום ההליכים נגד נמרוד רונן. אולם לאחר שראש מחלקת תביעות הגדה המערבית (ש"י) צפתה בקלטות, היא החליטה לגנוז את כתב האישום. למרות ההחלטה של ראש מחלקת תביעות הגדה המערבית (ש"י) ולמרות הקלטות שהוצגו למשטרה, לא ננקטו צעדים כלשהם נגד אותם חיילים, בגלל שימוש בלתי חוקי בכוח ומתן עדויות שקר.

אולם עדויות השקר של החיילים אינן נעצרות במשטרה או בדו"חות הפעולה שמוסרים החיילים. גם לדרג המדיני מדווחים "כוחות הביטחון" דיווחים כוזבים, בלי שאיש יועמד לדין.

ככל הנראה, המקרה החמור ביותר של דיווח כוזב לדרג המדיני התרחש ב-2 בספטמבר השנה, באותו אירוע שבו נעצר נמרוד רונן. באותו יום, טרם יצאו המפגינים להפגנה, נכנסו לכפר חיילים רבים. הם ירו ירי מסיבי של גז מדמיע וכדורי גומי ואף כדורים חיים. כמה מהמפגינים התקשרו לח"כ זהבה גלאון ממרצ-יחד ודיווחו לה על המתרחש. ח"כ גלאון התקשרה לסגן שר הביטחון, זאב בויס, וביקשה לברר את העניין. לאחר כ-45 דקות חזר סגן השר בויס אל ח"כ גלאון ואמר לה שלפי הדיווח שקיבל מצה"ל, בבילעין כלל לא היה ירי של אש חיה והחיילים במקום לא עשו כל שימוש באמצעים לפיזור הפגנות. מאוחר יותר פירסם דובר צה"ל כי החיילים בבילעין כן השתמשו באמצעים לפיזור הפגנות. בהמשך לתמונת המצב שהובאה עד כה, אין להתפלא כי לא ננקטו כל צעדים נגד מי שנתן את ההוראה לירות בתוך הכפר או נגד מי שלא אמר אמת לסגן שר הביטחון.

מן הפרט אל הכלל

העובדה שבמקרים כה רבים חיילים ושוטרי מג"ב תועדו כשהם מפעילים אלימות מופרזת ובלתי מוצדקת נגד מפגינים בלתי אלימים בבילעין, והעובדה שתיעוד זה מוכיח כי החיילים והשוטרים הפלילו מפגינים באמצעות מתן עדויות כוזבות, בלי שנגד מי מהם ננקטו הליכים פליליים, מלמדת על רציפות הגישה הסלחנית כלפי לובשי המדים ועל החסינות המוענקת להם על ידי גורמי אכיפת החוק.

ברור כי סלחנות זו שמורה לחברים במועדון "כוחות הביטחון" בלבד. נגד אותם מפגינים שמעצרים לא תועד במצלמות וידיאו, הוגשו כתבי אישום על עבירות של תקיפת שוטרים ותקיפת עובדי ציבור, ימים ספורים בלבד לאחר מעצרים.

נכון שהעבירות לכאורה המיוחסות בשורות אלה לאנשי "כוחות הביטחון" בבילעין אינן מגיעות לדרגה של עינויים או הרג חפים מפשע והן אינן חמורות כעבירות שיוחסו לחוקרי השב"כ בפרשת קו 300 או אלה שנחקרו על ידי מח"ש לאחר אירועי אוקטובר, אולם המסר הטמון בהתנהגות הרשויות המופקדות על אכיפת החוק הוא מסר של חסינות ממסדית כללית, המאפשרת את המשך האלימות של "כוחות הביטחון" והתרבות של דיווחי שקר והפללת חפים מפשע.

בבילעין, כמו במקרים אחרים, החסינות מוענקת ל"כוחות הביטחון" בתהליך מורכב, שלפעמים אפשר לתארו כמלאכת מחשבת של ממש. התוצאה ברוב המקרים דומה - עבריינים במדים

פטורים מהעמדה לדין פלילי. בבג"ץ העינויים⁸, לדוגמה, נקבע כי סייג ה"צורך"⁹ שבחוק העונשין יכול לעמוד לחוקר שב"כ אשר עשה שימוש באמצעים פסולים (קרי: עינויים) בחקירה. ראוי להדגיש גם שבתחילת אינתיפאדת אל-אקצא שינתה הפרקליטות הצבאית הראשית את מדיניותה בכל הנוגע לפתיחה בחקירות מצ"ח במקרים שבהם נהרגים אזרחים פלסטינים. בניגוד לאינתיפאדה הראשונה, אז פתחה מצ"ח בחקירה בכל מקרה של הרג אזרח פלסטיני, באינתיפאדה הנוכחית, לפי הוראות הפרקליטות הצבאית הראשית, חקירות מצ"ח נפתחות רק במקרים שבהם חיילים "יחרגו באופן חמור מכללי הפתיחה באש ויגרמו לפגיעות בגוף ובנפש". לפי ארגון זכויות האדם "בצלם", "ההוראה הגורפת בדבר אי-פתיחת חקירות, הניהול הלקוי של התחקירים הפנימיים ביחידות והאופי הרשלני של החקירות שכבר מתנהלות, מעבירות למפקדים ולחיילים את המסר שגם אם יחרגו מההוראות ויפגעו בחפים מפשע, הסיכוי שיינקטו נגדם צעדים הוא אפסי"¹⁰.

אף שאין זה המקום להרחיב בנקודה זו, ראוי להזכיר שכל הגופים הממונים על חקירת אנשים במדים, אינם גופים אזרחים עצמאיים באמת. כך יוצא שבמח"ש משרתים שוטרים לשעבר ו/או לעתיד, החוקרים שוטרים בתפקיד, במצ"ח חיילים חוקרים חיילים ואפילו המבת"ן (המחלקה לבדיקת תלונות נחקרים, האמורה לחקור את תלונותיהם של נחקרים נגד אנשי השב"כ שחקרו אותם), מאוישת על ידי אנשים שהושאלו מהשב"כ. עובדה זו היא נדבך מרכזי נוסף במימושה של החסינות דה-פאקטו הניתנת ל"כוחות הביטחון". אם המדיניות המעניקה להם חסינות כזאת לא תשתנה ואם לא יקום גוף או אדם שיקרא עליה תיגר, ייתכן שהגיע הזמן להביא מקרים כמו אלה שאירעו בבילעין לבתי משפט בינלאומיים, בהתאם לסמכות האוניברסלית שניתנה להם.

⁸ בג"צ 5100/94 הועד הציבורי נגד עינויים בישראל ואח' נ' ממשלת ישראל, פ"ד נג(4), 817.

⁹ סייג ה"צורך" הינו סייג לאחריות פלילית הקבוע בסעיף 34 יא לחוק העונשין. כך קובעת הוראת סעיף 34 יא: "לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שהיה דרוש באופן מיידי להצלת חייו, חירותו, גופו או רכושו, שלו או של זולתו, מסכנה מוחשית של פגיעה חמורה הנובעת ממצב דברים נתון בשעת המעשה, ולא היתה לו דרך אחרת אלא לעשותו".

¹⁰ שינוי מדיניות זה הביא לירידה משמעותית במספר החקירות שבהן פתחה מצ"ח: מאז תחילת האינתיפאדה ב-29 בספטמבר 2000 ועד 22 ביוני 2005 נפתחו רק 131 חקירות מצ"ח הקשורות בירי ורק 18 מהן הובילו להגשת כתבי אישום. באותה תקופה נהרגו 3,185 פלסטינים, בהם 645 קטינים. אמנם חלקם נהרגו בפעולות לחימה נגד חיילים או אזרחים ישראלים, אך מאות אחרים לא היו מעורבים בפעולות כאלה.

(ראו: http://www.btselem.org/Hebrew/Firearms/JAG_Investigations.asp).